

GENDER BƏRABƏRLİYİ

Pedaqoqlar şəxsi gender stereotiplərini tanımalı və öz tədris metodikalarının, qız və oğlanlarla ünsiyyət və əməkdaşlıqlarının gender bərabərliyi ideyalarını hansı dərəcədə əks etdirməsi haqqında düşünməlidirlər.

Gender bərabərliyi nədir?

İnsan hüquqları ilə əlaqəli olan gender bərabərliyi cəmiyyətin bütün sahələrində, eləcə də şəxsi həyatda kişi və qadına bərabər imkanların və iştirak hüququnun verilməsidir. Bu o demək deyil ki, hər iki cins eynidir, bu, daha çox “hər ikisi eyni hüquqa və ləyaqətə malikdir” deməkdir. Bütün insan hüquqları kimi, gender bərabərliyinə görə də mübarizə aparmaq, onu müdafiə etmək və rəğbətləndirmək lazımdır.

Yüz əlli ildən artıqdır ki, emansipasiya uğrunda qadın hərəkatı əksər qadınlara qarşı geniş yayılmış diskriminasiyanın kökünün kəsilməsi, cəmiyyətin həyatında kişi və qadınların daha bərabərhüquqlu iştirakını diqqət mərkəzində saxlayır. Nəticədə bu gün Avropada yaşayan qadın və kişilərin həyatı əvvəlki əsrə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Qadınların ən çox uğur qazandığı sahələr:

- bərabər təhsil imkanı;
- əmək bazarında qadınların geniş təmsil olunması;
- qadınların iqtisadi vəziyyəti;
- məişət işlərinin bölüşdürülməsi və uşaqlara qulluq;
- ailənin strukturu;
- gənclərin mədəniyyəti;
- yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları.

Cəmiyyətdə münasibətlərə və gender bərabərliyi sahəsində əhəmiyyətli inkişafa baxmayaraq, Avropada hələ də bu sahədə bəzi maneələr mövcuddur.

Gender nədir?

Cins və gender eyni məfhum deyil. Cins – bioloji amildir. Bütün insanlar 2 bioloji fərd olaraq dünyaya gəlirlər: qız və oğlan. Gender isə sosial vəziyyətdir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) bunu belə izah edir:

“Cins” – kişi və ya qadınları müəyyən edən bioloji və fizioloji xarakteristikaya aiddir.

“Gender” – müəyyən cəmiyyətdə kişi və qadına xas olduğu hesab edilən sosial rollar, davranış, fəaliyyət növləri, xüsusiyyətlər deməkdir.

Başqa sözlə:

“Kişi” və “Qadın” – cins, “maskulin” və “femin” isə gender kateqoriyasıdır.

Cinsi xüsusiyyətlərə aid nümunələr:

- qızlarda menstruasiya tsikli başlayır, oğlanlarda isə yox;
- oğlanlarda yumurtalıqlar xaricdədir, qızlarda isə qarın boşluğunda;
- qadınlar körpəni ana südü ilə qidalandıra bilər, kişilər isə yox;
- cinsi yetişkənlik dövründən sonra qızlara nisbətən oğlanların əksəriyyətində bədənin əzələ qüvvəsi artır.

Gender xüsusiyyətlərinə aid nümunələr:

- Avropada qadınlar eyni işə görə kişilərə nisbətən az məvacib alırlar;
- Bir çox ölkələrdə qızlar daha çox rəqslə məşğul olmağa, oğlanlar isə daha çox futbol oynamağa meyilli olurlar;
- Bütün dünyada qadınlar və qızlar, kişi və oğlanlara nisbətən daha çox ev işləri ilə məşğul olurlar;
- oğlanlar qızlara nisbətən daha çox fiziki cəzalara məruz qalırlar.

Eyniliyin və fərdiliyin mühüm hissəsi olan gender rolları sosiallaşma vasitəsi ilə formalaşır. Bu gün, nəinki ailə, məktəb və iş yerləri, həmçinin yeni informasiya texnologiyaları, musiqi və filmlər də daxil olmaqla kütləvi informasiya vasitələri sosiallaşmaya təsir göstərir. Ənənəvi ilə yanaşı, yeni sosiallaşma qüvvələri də gender stereotiplərinin saxlanmasına və ötürülməsinə xidmət edir.

Gender bərabərliyi Avropada kifayət qədər yayılmamışdır

Ənənəvi gender stereotipləri Avropa mədəniyyətində dərin iz salmışdır və gündəlik təcrübədə özünü biruzə verir. İsveçin keçmiş gənclər və demokratiya naziri Britta Leyon öz təqdimatında bu bərabərsizliyin Avropa gəncləri arasında necə təzahür etdiyini göstərmişdir:

- oğlanlar qızlara nisbətən təxminən 20% çox məvacib alırlar;
- əgər gənclər birlikdə yaşayırlarsa, qızlar oğlanlara nisbətən iki dəfə çox ev işləri ilə məşğul olurlar;
- bəzi ölkələrdə gənc ataların çoxu uşağa qulluğa görə məzuniyyət götürürlər.

Kişilər mühüm məsələlərin həllində qadınlarla müqayisədə daha çox iştirak edirlər. Bəzi müsbət tədbirlərə baxmayaraq, qadınların siyasi fəaliyyəti hələ də əhəmiyyətsiz olaraq qalır: Avropada parlament üzvlərinin ancaq 21%-ni qadınlar təşkil edir, bu, Türkiyədə 4,4%, İsveçdə isə 45% təşkil edir. Nə qədər ki, kişilər siyasətdə, maliyyə sahəsində və kütləvi informasiya vasitələrində əsas mövqe tuturlar, siyasi proqram və ictimai diskursları onlar təyin edirlər. Ümumilikdə kişi cinsi hələ də normativ və standart sayılır.

Gender stereotipləri

Cəmiyyətimizdə bir çox institutlar ənənəvi gender stereotiplərini möhkəmləndirirlər. Kütləvi informasiya vasitələrində qadınlar özünü qurban verən, qayğı göstərən, başqaları haqqında fikirləşən bir varlıq kimi göstərildiyi halda, kişilər güclü, ağıllı, təşəbbüskar və bütün sahələrdə uğur qazanan kimi təsvir olunurlar. Kütləvi informasiya vasitələri kişilərin gücünü və müvəffəqiyyətini vurğuladığı halda, qadını, hətta uğurlu qadını ilk növbədə xarici görünüşünə görə qiymətləndirirlər. Beləliklə, televiziya, radio, məktəb dərslikləri, qəzet və jurnallar, filmlər daxil olmaqla kütləvi informasiya vasitələri kişi və qadın haqqında stereotipləri qoruyub saxlayır və yayırlar.

Kütləvi informasiya vasitələri ilə birlikdə ailə, məktəb, əyləncə mərkəzləri də gender stereotiplərinin möhkəmləndirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məktəbdə müəllimlər oğlanlara aktivliyinə, aqressivliyinə, özünə əminliyə görə müsbət qiymət verdikləri halda, qızları daha çox zərifliyinə, passivliyinə, sözə qulaq asmalarına, rəhmli olmalarına görə dəyərləndirirlər. Gender stereotipləri məktəb illərində formalaşır deyə, bir çox qızları müstəqilliyinə, rəqabət marağına, ictimai həyatda fəallığına görə rəğbətləndirmirlər. Stereotip gözləntilərə uyğun gəlməyən qızlar tənqiddə, qınağa və hətta zorakılığa məruz qala bilər.

Ənənəvi gender stereotipləri qızlarla bərabər oğlanlara da toxunur. Ailələrin özünəməxsus xüsusiyyətləri, kişi işsizliyi və qadının cəmiyyətdə genişlənən rolu oğlanlardan gözlənilən mübarizə aparmaq, qalib gəlmək kimi xüsusiyyətlərlə uyğun gəlmir. Bu təzadlar oğlanın cinsi identifikasiyasının inkişafına mane olur. Kişi haqqında stereotiplərə uyğun olmayan gənc aqressiyaya, təcridə və diskriminasiyaya məruz qala bilər.

Sual: *Cəmiyyətimiz ənənəvi gender stereotiplərinə nə dərəcədə uyğundur? Bu stereotiplər övladlarımızın və bizim həyatımıza necə təsir göstərir?*

Gender zorakılığı

Gender zorakılığı – kişi və qadınlar arasında fərqi istismar edən, differensial gender qeyri-bərabərliyinin nəticəsi olan, fiziki, yaxud psixoloji sağlamlığa mənfi təsir göstərən fiziki, cinsi, psixoloji, iqtisadi, yaxud sosiomədəni zorakılıq formalarının təsviri üçün istifadə oluna biləcək termindir. Gender zorakılığı qadınlara və kişilərə təsir göstərə bilər, lakin o, qadınlara və qızlara daha çox təsir göstərdiyindən gender zorakılığı daha çox “qadına qarşı zorakılıq” kimi təhrif edilir.

Gender zorakılığı hər bir ölkədə mövcuddur və mədəni, sinfi, təhsil, etnik, yaxud yaranma sərhədi yoxdur. Statistika göstərir ki, Avropada qadın və qızların 12-15%-i

məişət zorakılığı ilə qarşılaşırlar. Qadınlara qarşı aqressiya və cinsi zorakılıq təhsil müəssisələri və iş yerləri daxil olmaqla, müxtəlif həyati situasiyalarda baş verir. Məsələn, ənənəvi “kişi ləyaqətinə” malik olmayan oğlanlar və kişilər öz ünvanlarına istehza və zorakılıqla qarşılaşırlar.

Gender zorakılığı qadın və kişilərin bərabərliyinə ciddi maneələr yaradır və bu, insan hüquqlarının pozulmasıdır. Gender zorakılığı aktı çox vaxt qurbanın yaxın qohumları tərəfindən həyata keçirilir. Dövlət müəssisələri gender zorakılığının bütün formalarının qarşısının alınması üzrə işlər görməli və oxşar situasiyalara görə məsuliyyət daşmalıdır. Bu məqsədlərə çatmaq üçün insan hüquqları üzrə mühüm sənədlərdən biri, hazırda 185 ölkənin imzaladığı, qadınlara qarşı diskriminasiyanın bütün formalarının aradan qaldırılması haqqında BMT-nin Konvensiyasıdır.

Bu sənəddə deyilir: “Konvensiya ictimai-siyasi həyatda qadınlara bərabər iştirak imkanları (təhsil, sağlamlıq, əmək, səsvermə və seçilmə hüququ daxil olmaqla) verilməsinin bünövrəsini təmin edir. İştirakçı dövlətlər qadınların bütün insan hüquqları və əsas azadlıqlardan istifadəsini təmin etmək üçün bütün qanunverici və digər tədbirlərin görülməsinə razılıq vermişdir.”

Gender təhsili nədir?

Gender təhsili, xüsusilə də həm qızlara, həm də oğlanlara ünvanlanmışdırsa, müasir cəmiyyətdə gender bərabərliyinin yaranmasına imkan verən müsbət qüvvə ola bilər. Gender stereotiplərini məhdudlaşdıran gender təhsili kişi və qadınların əməkdaşlıq, hörmət ruhunda birgə yaşadığı əsl vətəndaş bərabərliyinə nail olmaqda uşaqlara kömək edir.

Gender təhsili cinslərin rollarına diqqətin cəlb edilməsindən başlanır. Bu, gender stereotiplərinin mənfi təsirinin tanınması və onunla əlaqəli bərabərsizliyin aradan qaldırılmasıdır. Qızlar üçün gender təhsilinin nəticəsi özünə qarşı böyük inam, təkid, müstəqillik və ictimai fəaliyyətdə iştirakdır. Oğlanlar üçün gender təhsilinin nəticəsi isə uğursuzluq qorxusunun aradan qaldırılması, aqressiyaya ilə mübarizə bacarığı, sosiallaşma və məsuliyyət səviyyəsinin yüksəlməsi, şəxsi sferaya daha çox diqqətdir.

Gender təhsilinin mühüm funksiyası faktların rəylərdən ayrılmasıdır. Hadisələrin və ya şəxsi davranışın təhlili ilə uşaqlar bu faktı norma kimi qəbul edirlər ki, qızlar özlərini oğlanlar kimi apara bilər, oğlanlar isə həssas və kövrək ola bilər. Bütün uşaqlar özlərini müxtəlif keyfiyyətlərə malik olan unikal və ali quruluşlu şəxsiyyət kimi qəbul etməlidirlər. Cinsi rollarla bağlı stereotiplər və ənənəvi gözləntilər qızlarda olduğu kimi, oğlanlarda da potensialın reallaşmasına, şəxsiyyətin inkişafına maneçilik törədə bilər.

Gender təhsili – təhsilin müəyyən növləri ilə məhdudlaşdırılmayan fasiləsiz prosesdir. Müəllimlər cinsi rolların stereotipləşməsindən qaçmalı, qızlara və oğlanlara fəaliyyətin istənilən növlərində bərabər imkanlar verməlidirlər. Qızları idmanla məşğul olmağa cəlb etməli, həmçinin oğlanları qayğı göstərmək fəaliyyətinin bütün növlərində iştirak etməyə yönəltməlidirlər. Həm oğlanlar, həm də qızlar xorda iştiraka, rəqslərə, dülgərlik işinə, yeməklərin hazırlanmasına, turist gəzintisinə, şahmat oyununa cəlb edilməlidirlər. Qızlar öz nailiyyətlərinə görə, oğlanlar isə qayğıkeşlik və həmrəylik hissələrinə görə müsbət cavab reaksiyası almalıdırlar.

Gender təhsilinin digər mühüm məqsədi ənənəvi qadın fəaliyyəti olan analığın və eləcə də qayğı, diqqət, əməkdaşlıq və dözümlülük kimi keyfiyyətlərin sosial dəyərlərinin tanınmasında uşaqlara yardım etməkdir. Bu tanınma kişilər və qadınlar arasında həqiqi partnyorluğa gətirib çıxarır ki, bu da gender təhsilinin əsas məqsədidir. Beləliklə, uşaqlar öyrənir ki, kişi və qadınların ailəyə və cəmiyyətə töhfəsi eyni qədər vacibdir, qadınlar və kişilər bərabərhüquqludur və eyni məsuliyyəti daşıyırlar.

Gender təhsilinin səmərəli olması üçün pedaqoqlar şəxsi gender stereotiplərini tanımalı və öz tədris metodikalarının, qız və oğlanlarla ünsiyyət və əməkdaşlıqlarının gender bərabərliyi ideyalarını hansı dərəcədə əks etdirməsi haqqında düşünməlidirlər.

Müvafiq hüquq mühafizə alətləri

Avropa Şurası

Avropa Şurası insanların əsas hüququ kimi kişi və qadınların bərabərliyini tanıyır. **İnsan hüquqlarının qorunması üzrə Avropa Konvensiyasının** 14-cü maddəsində bildirilir: “Hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dil, din, siyasi və ya digər əlamətlər üzrə heç bir diskriminasiya olmadan təmin edilməlidir.” Bu maddə müxtəlif təşkilatların fəaliyyəti üçün əsasdır. **Qadın və kişi bərabərliyinin təminatı üzrə Koordinasiya komitəsi** müvafiq hüquqi sənədlər üzrə qərar qəbul edən, siyasi tədbirləri və strategiyaları təyin edən, təhlil, tədqiqat və qiymətləndirməni həyata keçirən, qadın və kişilərin bərabərhüquqluluğunu təmin edən cavabdeh orqandır.

Avropa Şurası “Qadınlara qarşı məişət zorakılığını dayandıraq” kimi müxtəlif tədbir və kampaniyaların köməyi ilə gender zorakılığına qarşı fəal mübarizə aparır. Şuranın “Avropanı uşaqlarla və uşaqlar üçün qururuq” proqramı uşaqlara qarşı cinsi zorakılığın müxtəlif formalarına – incest, pornoqrafiya, fahişəlik, insan alveri və həmyaşığı tərəfindən zorlamaya qarşı istiqamətlənmişdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

“Qadınlara qarşı diskriminasiyanın bütün formalarının ləğvi barədə Konvensiya” onlara qarşı diskriminasiyanı qadağan edən, kişi və qadın bərabərhüquqluluğunun

xeyrinə addım atılmasına dövlətləri məcbur edən ilk beynəlxalq hüquqi sənəddir. Bu sənəd 1981-ci ildə qüvvəyə mindiyi andan etibarən siyasətdə, səhiyyədə, təhsildə, qanunvericilikdə, nikahda və ailə münasibətlərində qadın hüquqları uğrunda mübarizə aparır. Konvensiyanı ratifikasiya etmiş ölkələr onu tətbiq etməyə borcludurlar. Hökumətlər dörd ildən bir bu sahədə görülmüş işlər barədə hesabat verməlidir. 2000-ci ildən etibarən qadınlar və qadın qrupları hüquqlarının pozulması ilə bağlı Komitəyə şikayətlə müraciət edə bilər. Ciddi, yaxud davamlı pozuntular zamanı Komitə yoxlama təşəbbüsü göstərə bilər.

Sual: *Sizin ölkəniz “Qadınlara qarşı diskriminasiyanın bütün formalarının ləğvi barədə Konvensiya”ya qoşulubmu? Əgər elədirsə, son hesabat nə vaxt verilib? Bəzi qruplar hökumətin qərarlarından fərqlənən “müstəqil hesabat” veriblərimi? Aydınlaşdırmağa çalışın.*

2000-ci ildə BMT minilliyin bəyannaməsində verilmiş inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsinə başladı. Əsas məsələlərdən biri 2005-ci ilədək ibtidai və orta təhsildə, 2015-ci ilədək isə bütün səviyyələrdə cinslərin qeyri-bərabərliyinin ləğvidir. Bu proqram Avropa üçün əhəmiyyətlidir, çünki təhsilə bərabər çıxış imkanlarının olması tələbinə və qərarların qəbul edilməsi proseslərində qızların iştirakına tam olaraq riayət edilmir.

Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya

Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 2-ci maddəsində təsdiq edilir ki, Konvensiyada zəmanət verilmiş hüquqlar hər hansı bir diskriminasiyasız təmin edilir. Maddə 18 valideynlərin ailədə uşaqlara qayğı göstərməsinə və onların balanslaşdırılmış roluna həsr edilmişdir, orada təsdiq edilir: “Hər iki valideyn uşaqların tərbiyəsinə görə cavabdehlik daşıyır və onların qayğısının əsasını uşağın maraqlarını ən yaxşı şəkildə qarşılamaq təşkil etməlidir”.

Mənbə: Компасито. Пособие по обучению детей правам человека.
Совет Европы, 2008.

Tərcümə: TİPİİ-nin əməkdaşları Əsgər Əsgərov və Kəbirə Hüseynova